

**EUROPEAN CHARTER
FOR REGIONAL OR MINORITY
LANGUAGES**

Explanatory report

**ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ
РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ АБО
МОВ МЕНШИН**

та пояснювальна доповідь

UKRAINIAN VERSION
UNOFFICIAL TRANSLATION

**ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ
РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ АБО
МОВ МЕНШИН**

та пояснювальна доповідь

Конвенція відкрита для підписання
5 листопада 1992
European Treaty Series No. 148

Пояснювальна доповідь

Вступ

1. Багато європейських країн мають на своїй території регіонально розташовані автохтонні групи населення, які розмовляють іншою мовою, аніж більшість населення. Це є результатом історичних процесів, внаслідок яких формування держав не відбувалося виключно за мовними принципами, а малі громади поглиналися більш чисельними спільнотами.
2. Демографічна ситуація, характерна для таких регіональних мов або мов меншин, є різною, тобто ціми мовами володіють від декількох тисяч до кількох мільйонів носіїв, таким же чином відрізняються законодавство та практичні дії кожної держави щодо згаданих мов. Проте, спільною рисою для багатьох з цих мов є більший або менший ступінь загрози їхньому існуванню. Більше того, незважаючи на минуле, теперішні загрози, з якими стикаються ці регіональні мови або мови меншин, значною мірою спричинені нивелюючим впливом сучасної цивілізації, передусім засобів масової інформації, а також недружнім середовищем або державною політикою асиміляції.
3. Протягом багатьох років різні органи Ради Європи висловлювали занепокоєння щодо становища регіональних мов або мов меншин. Дійсно, Стаття 14 Конвенції захисту прав людини та основних свобод встановлює принцип недискримінації, зокрема оголошує поза законом, принаймні стосовно користування правами і свободами, які гарантовані цією Конвенцією, будь-яку дискримінацію, що ґрунтується на таких особливостях, як мова або зв'язок з національною меншиною. Однак, попри всю її важливість, вона лише надає особам право не бути підданими дискримінації, а зовсім не створює систему рішучого захисту мов меншин та громад, що їх використовують, як було вказано Консультативною асамблеєю ще у 1957 році в її Резолюції 136. У 1961 році у Рекомендації 285 Парламентська асамблея закликала доповнити Європейську конвенцію захисним механізмом, метою створення якого було б забезпечення меншинам права мати свою власну культуру, використовувати свою власну мову, створювати свої власні школи тощо.
4. Нарешті, у 1981 році Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила Рекомендацію 928 щодо освітніх та культурних проблем мов меншин та діалектів у Європі, і того ж року Європейський парламент прийняв резолюцію з цих питань. Обидва документи містили висновок про необхідність розробки хартії регіональних мов і культур або мов і культур меншин.
5. Діючи відповідно до цих рекомендацій та резолюцій, Постійна конференція місцевих та регіональних влад Європи (КМРВЕ) вирішила розпочати розробку Європейської хартії регіональних мов або мов меншин з огляду на очікувану роль, яку повинні відігравати місцеві та регіональні органи влади по відношенню до мов та культур на місцевому та регіональному рівнях.
6. На підготовчому етапі перед початком етапу практичної розробки проекту хартії було вивчено існуюче становище регіональних мов або мов меншин в Європі, а у 1984 році проведено громадські слухання, в яких взяло участь близько 250 осіб, що представляли понад 40 мов. Попередній проект розроблявся за допомогою групи експертів. З огляду на пильний та постійний інтерес Парламентської асамблеї Ради

Європи та Європейського парламенту до цієї теми, перша брала участь у розробці зазначеного проекту, а з компетентними членами останнього підтримувався зв'язок.

7. Нарешті, у своїй Резолюції 192 (1988) Постійна конференція запропонувала текст хартії, яка повинна була б мати статус конвенції.

8. У розвиток цієї ініціативи, яку підтримала Парламентська асамблея у своєму Висновку 142 (1988), Комітет міністрів створив Тимчасовий комітет експертів з питань регіональних мов або мов меншин в Європі, обов'язок якого полягав у розробці хартії, при цьому мав враховуватися текст, підготовлений Постійною конференцією. Цей міжурядовий комітет розпочав роботу наприкінці 1989 року. З огляду на важливість їхньої ролі як розробників проекту, КМРВС та Парламентська асамблея були представлені на засіданнях комітету. У 1992 році, перед тим, як запропонувати остаточний текст проекту хартії на розгляд Комітету міністрів Тимчасовий комітет провів консультації та взяв до уваги думки низки профільних комітетів Ради Європи (з питань культури, освіти, прав людини, правового співробітництва, проблем злочинності, місцевих та регіональних органів влади, засобів масової інформації), а також Європейської комісії за демократію через право.

9. Хартія була затверджена як конвенція Комітетом міністрів 25 червня 1992 року на 478 засіданні заступників міністрів і відкрита для підписання 5 листопада 1992 року у Страсбурзі.

Загальні положення

Цілі хартії

10. Як вказано в преамбулі, найважливішою метою хартії є культурна. Хартія призначена захищати регіональні мови або мови меншин і сприяти їм як частині європейської культурної спадщини, що знаходиться під загрозою. З огляду на це вона містить не лише недискримінаційне положення стосовно використання цих мов, але й передбачає заходи, націлені на їхню активну підтримку: метою є забезпечити, наскільки це є реально можливим, використання регіональних мов або мов меншин в освіті та засобах масової інформації, а також дозволити їхнє застосування в судовому та адміністративному середовищі, економічному і суспільному житті та культурній діяльності. Лише у такий спосіб ці мови можуть отримати компенсацію там, де це є необхідним, за несприятливі умови їхнього існування в минулому, лише так вони можуть бути збереженими та розвиватися як жива грань європейської культурної ідентичності.

11. Хартія має на меті захищати регіональні мови або мови меншин та сприяти їх розвитку, але це не стосується мовних меншин. З цієї причини акцент робиться на культурний вимір і на використання регіональних мов або мов меншин в усіх аспектах життя їхніх носіїв. Хартія не встановлює індивідуальні або колективні права для носіїв регіональних мов або мов меншин. Тим не менш, обов'язки сторін стосовно статусу цих мов і внутрішнє законодавство, яке повинно бути запроваджено відповідно до положень хартії, матимуть очевидний вплив на становище причетних громад та їхніх індивідуальних членів.

12. КМРВС розробила і представила свій проект хартії на розгляд до того, як відбулися докорінні зміни у Центральній та Східній Європі, і у світлі потреб країн, які на той час вже були членами Ради Європи. Тим не менш, актуальність хартії та її підходу до ситуації, яка має місце в країнах Центральної та Східної Європи, з того часу була

підтверджена значним інтересом, що висловлювався представниками низки цих країн стосовно шляхів запровадження європейських стандартів з цього питання.

13. Проект хартії не стосується проблем національних груп, які прагнуть незалежності або змін кордонів, але водночас очікується, що він зможе допомогти, у зважений та реалістичний спосіб, пом'якшити проблему меншин, чиєю відмінною рисою є їхня мова, шляхом надання їм можливості комфортно почуватися у державі, в яку їх помістила історія. Розширення можливостей для використання регіональних мов або мов меншин в різноманітних сферах життя може, зовсім не посилюючи дезінтегруючі тенденції, лише заохотити групи, які цими мовами розмовляють, забути минулі образи, що перешкождали їм здобути своє місце в країні, де вони мешкають, а також в Європі в цілому.

14. У цьому контексті слід наголосити, що хартія не розглядає стосунки між офіційними мовами та регіональними мовами або мовами меншин у контексті суперництва чи антагонізму. Вона скоріше обґрунтовано встановлює міжкультурний та багатомовний підхід, відповідно до якого мова кожної категорії займає своє належне місце. Цей підхід повністю відповідає цінностям, що традиційно підтримуються Радою Європи, і її намаганнями сприяти тіснішим зв'язкам між людьми, розвитку співробітництва в Європі та кращому взаєморозумінню між різними групами населення в межах держави, що побудована на міжкультурній основі.

15. Хартія не стосується становища нових, часто неєвропейських мов, які, можливо, з'явилися у державах, які підписали хартію, внаслідок нещодавніх міграційних потоків, що часто спричиняються економічними факторами. Щодо груп населення, які розмовляють такими мовами, виникають специфічні інтеграційні проблеми. Тимчасовий комітет експертів дійшов висновку, що ці проблеми заслуговують окремого вирішення, якщо це буде необхідно, у вигляді спеціального правового документу.

16. І, нарешті, можна зазначити, що деякі держави-члени Ради Європи вже реалізують політичні підходи, які йдуть далі, аніж певні вимоги цієї хартії. В жодному разі не йдеться, що положення хартії мають позбавити їх права чинити так.

Основні принципи та підходи

Поняття мови

17. Поняття мови, яке використовується в хартії, сконцентровано передусім на культурній функції мови. Ось чому воно не визначається суб'єктивно у такий спосіб, щоб закріпити індивідуальне право – право говорити “своєю власною мовою”. Кожна особа може сама визначати таку мову. Не наголошується також і на суспільно-політичному та етнічному визначеннях шляхом опису мови як засобу конкретної суспільної або етнічної групи. Як наслідок, автори хартії змогли утриматися від визначення поняття мовних меншин, оскільки її метою є не обумовлення прав етнічних і/або культурних меншинних груп, а сприяння та захист регіональних мов або мов меншин як таких.

Використана термінологія

18. Серед інших виразів, таких як “менш розповсюджені мови”, Тимчасовий комітет експертів обрав термін “регіональні мови або мови меншин”. Прикметник “регіональний” означає мови, якими спілкуються на обмеженій частині території держави, в межах якої ними може розмовляти більшість громадян. Термін “меншина” стосується ситуацій, коли мова використовується людьми, які не мешкають компактно на окремо взятій частині території держави, або коли нею спілкується група осіб, яка, хоча і мешкає компактно на

певній території держави, є чисельно меншою за решту населення цього ж регіону, яке розмовляє мовою більшості в цій державі. Тому, обидва прикметники відображають фактичні критерії, а не юридичні поняття, і в жодному випадку не стосуються ситуації в конкретній державі (наприклад, мова меншини в одній державі може бути мовою більшості в іншій).

Відсутність різниці між "різними категоріями" регіональних мов або мов меншин

19. Автори хартії стикнулися з проблемою, яка пов'язана з основними відмінностями, що характеризують становище регіональних мов або мов меншин в Європі. Деякі мови охоплюють відносно велику територіальну зону, на них спілкується значна кількість населення, і вони мають певну можливість розвиватися та досягати рівня культурної стабільності; іншими ж розмовляє лише дуже мала частина населення, яка мешкає на обмеженій території або має виразний характер меншини та вже значно несприятливі умови для свого виживання та розвитку.

20. Тим не менш, було вирішено не робити спроб визначити різні категорії мов відповідно до їхнього об'єктивного становища. Такий підхід був би несправедливим щодо різноманітного характеру мовної ситуації в Європі. На практиці кожна регіональна мова або мова меншини є окремим явищем і немає сенсу намагатися силоміць долучити їх до якихось визначених груп. Ухвалене рішення полягало в тому, щоб залишити єдине поняття регіональної мови або мови меншини, одночасно надаючи можливість державам пристосувати свої зобов'язання до стану кожної регіональної мови або мови меншини.

Відсутність переліку регіональних мов або мов меншин у Європі

21. Хартія не конкретизує, які європейські мови відповідають поняттю "регіональні мови або мови меншин", що формулюється в її першій статті. Фактично, попередній аналіз мовної ситуації в Європі, здійснений Постійною конференцією місцевих та регіональних влад Європи, спонукав авторів хартії утриматися від долучення до неї переліку регіональних мов або мов меншин. Якими б високофаховими не були його укладачі, такий список було б, напевно, піддано значній критиці на ґрунті мовних та інших критеріїв. Більше того, його цінність була б обмежена, оскільки, в усякому разі щодо зазначених у Частині III хартії конкретних заходів, значною мірою залишається правом кожної сторони вирішувати, які положення мають бути застосовані і до якої мови. В хартії пропонуються додатні рішення щодо різних ситуацій, в яких перебувають регіональні мови або мови меншин, але вона не виносить поспішних суджень відносно того, що ж таке є особлива ситуація у конкретних випадках.

Структура хартії

22. З одного боку, у Частині II хартії визначено загальні основні принципи, які стосуються усіх регіональних мов або мов меншин. З іншого боку, Частина III хартії містить низку конкретних положень відносно місця регіональних мов або мов меншин в різних сферах життя громади: кожна держава є вільною, за певних обмежень, визначати, які з цих положень застосовуватимуться до кожної з мов, якими громадяни спілкуються в межах її кордонів. Окрім того, значна кількість положень містить декілька варіантів рішень різних ступенів суворості, кожний з яких має застосовуватися "відповідно до стану кожної мови".

23. Така гнучкість враховує головні особливості, які характеризують реальний стан регіональних мов або мов меншин (кількість носіїв, рівень розпорошеності населення тощо). Це також стосується витрат, які пов'язані з реалізацією багатьох зі згаданих положень, а також різного рівня адміністративних та фінансових можливостей

європейських держав. В цьому відношенні важливо, щоб сторонам дозволялося розширювати рамки своїх зобов'язань на пізніших етапах – тоді, коли їхня правова база розвинеться або виникнуть відповідні фінансові можливості.

24. І, нарешті, у Частині IV хартії викладено положення щодо її застосування, зокрема стосовно створення Європейського комітету експертів для моніторингу виконання положень хартії.

Коментарі щодо положень хартії

Преамбула

25. У преамбулі викладаються причини розробки хартії та пояснюється її базовий філософський підхід.

26. Метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами заради розвитку їхньої спільної спадщини та зміцнення ідеалів. Мовна різноманітність – один з найбільш цінних елементів європейської культурної спадщини. Культурна ідентичність Європи не може бути зведена на фундаменті мовної стандартизації. Навпаки, захист та зміцнення традиційних регіональних мов або мов меншин є суттєвим внеском до розбудови Європи, яка, відповідно до ідеалів держав-членів Ради Європи, може ґрунтуватися лише на плюралістичних принципах.

27. Преамбула посилається на ухвалений ООН Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та на Європейську конвенцію з прав людини. Окрім того, преамбула містить зобов'язання політичного характеру, ухвалені в рамках Конференції з безпеки і співробітництва в Європі. Разом з тим, враховуючи нинішню слабкість деяких історичних європейських регіональних мов або мов меншин, просту заборону дискримінації їхніх носіїв не можна вважати достатнім захисним засобом. Для їхнього збереження та розвитку важливим є особливе сприяння, що віддзеркалює інтереси та бажання носіїв цих мов.

28. Застосований у хартії підхід ґрунтується на повазі до принципів національного суверенітету та територіальної цілісності. Від кожної держави вимагається брати до уваги культурні та соціальні реалії, і не йдеться про жодні виклики проти будь-якого політичного чи інституційного ладу. Навпаки, саме тому, що держави-члени сприймають територіальні та державні структури такими, якими вони є, вони вважають, що потрібно в межах кожної держави, але у погоджений спосіб, здійснювати заходи, націлені на сприяння мовам, які за своєю природою є мовами регіональними або мовами меншин.

29. Утвердження принципів міжкультурного діалогу та багатомовності сприяє усуненню будь-яких непорозумінь щодо цілей хартії, яка жодним чином не прагне сприяти будь-якому відокремленню мовних груп. Навпаки, визнається, що в кожній державі необхідно володіти офіційною мовою (або однією з офіційних мов); як наслідок, жодне з положень хартії не може тлумачитися як намір перешкодити знанню офіційних мов.

Частина I – Загальні положення

Стаття 1 – Визначення

Визначення “регіональних мов або мов меншин” (Стаття 1, пункт а)

30. Визначення, що вживається в хартії, підкреслює три аспекти:

Мови, що традиційно використовуються громадянами держави:

31. Мета Хартії полягає не у вирішенні проблем, які виникли внаслідок нещодавніх імміграційних процесів, що призвели до існування груп, які розмовляють іноземною мовою в країні імміграції або, у випадку повернення, іноді і в країні походження. Зокрема, хартія не стосується явища неєвропейських груп населення, які нещодавно іммігрували до Європи та отримали громадянство однієї з європейських держав. Терміни "історичні регіональні мови або мови меншин Європи" (див. другий пункт преамбули) та "мови, що традиційно використовуються" в державі (Стаття 1, пункт а) ясно свідчать про те, що хартія бере до уваги лише історичні мови, тобто мови, якими розмовляли у відповідній країні протягом довготривалого періоду.

Різні мови:

32. Ці мови повинні мати чіткі відмінності від іншої мови або інших мов, якими розмовляє решта населення держави. Хартія не торкається місцевих варіантів або різноманітних діалектів однієї й тієї ж мови. Однак, вона чітко не вирішує й нерідко спірного питання щодо визначення межі, на якій різні форми висловлення складають окремі мови. Вирішення цього питання залежить не лише від суто мовних міркувань, але й також від врахування психо-соціологічних та політичних явищ, які можуть давати різні відповіді в кожному випадку. Відповідно, визначення межі, за якою форма висловлення стає окремою мовою, покладається на органи влади в межах кожної держави у відповідності до її власних демократичних процесів.

Територіальна база:

33. Мови, які розглядає хартія, є, головним чином, територіальними мовами, тобто мовами, які традиційно використовуються на певному географічному просторі. Ось чому хартія намагається визначити поняття "території, на яких використовуються регіональні мови або мови меншин". Це не лише територія, на якій ця мова домінує, або де цю мову використовує більшість населення; адже багато мов стали мовами меншин навіть у тих регіонах, що становили їхнє традиційне територіальне підґрунтя. Причина, чому хартія головним чином розглядає мови, які мають територіальну базу, полягає у тому, що більшість заходів, які вона пропонує, потребують визначення іншого географічного простору використання, аніж держава в цілому. Безперечно, трапляються випадки, коли на певній території розмовляють більш ніж однією регіональною мовою або мовою меншини, і хартія також розглядає подібні ситуації.

Визначення території використання регіональної мови або мови меншини (Стаття 1, пункт b)

34. Територія, про яку йдеться, є такою, на якій регіональною мовою або мовою меншини розмовляють достатньо поширено, навіть якщо це лише меншина, а також такою, що відповідає її історичній базі. Оскільки терміни, використані у хартії з цього приводу, є достатньо гнучкими, кожна держава має право конкретизувати в дусі хартії поняття території регіональних мов або мов меншин, враховуючи положення пункту 1.b Статті 7, що стосуються захисту території регіональних мов або мов меншин.

35. Ключовими словами у цьому положенні є наступне: "кількість осіб, яка виправдовує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів". Автори хартії уникали встановлення певного відсотку тих, хто розмовляє регіональною мовою або мовою меншин, на рівні, або поверх якого, мають вживатися заходи, передбачені хартією. Вони вважали, що краще дозволити самій державі визначати в дусі хартії та

враховуючи характер кожного такого заходу, відповідну кількість носіїв цієї мови, необхідну для ухвалення рішення щодо його здійснення.

Визначення “нетериторіальних мов” (Стаття 1, пункт с)

36. “Нетериторіальні мови” виключено з категорії регіональних мов або мов меншин тому, що їм бракує територіальної бази. Однак, з іншої точки зору, вони відповідають визначенню, що міститься у Статті 1, пункт а, оскільки вони є мовами, якими традиційно розмовляють громадяни відповідної держави. Прикладами нетериторіальних мов є ідиш та циганська мова.

37. За умов відсутності територіальної бази, лише певна частина положень хартії може бути застосована до цих мов. Зокрема, більшість положень частини III мають на меті захист або сприяння регіональним мовам або мовам меншин по відношенню до території, на якій вони використовуються. Частину II легше застосувати до нетериторіальних мов, але лише після внесення необхідних поправок та на умовах, визначених у Статті 7, пункт 5.

Стаття 2 – Зобов’язання

38. Стаття 2 розрізняє дві головні частини хартії, а саме, Частину II та Частину III.

Застосування частини II (Стаття 2, пункт 1)

39. Частина II є загальною за сферою дії та стосується у своїй цілісній формі всіх регіональних мов або мов меншин, якими розмовляють на території держави-учасниці хартії. Однак, потрібно зазначити, що використання словосполучення “відповідно до стану розвитку кожної мови” показує, що цю частину сформульовано так, аби врахувати велику кількість мовних ситуацій, які існують в різних європейських країнах та в межах кожної країни. Зокрема, у першому пункті від держав-сторін вимагається зобов’язатися приводити свою політику, законодавство та практику у відповідність до ряду принципів та цілей. Вони, в свою чергу, визначені доволі загальним чином та надають зацікавленим державам широкий діапазон варіантів стосовно їхнього тлумачення та застосування (див. нижче пояснення стосовно Частини II).

40. Хоча держави-учасниці не є вільними у наданні або у відмові в наданні регіональній мові або мові меншини статусу, гарантованого згідно з Частиною II хартії, вони несуть відповідальність, як органи влади, за застосування хартії, за прийняття рішення щодо того, чи утворює форма висловлення, яка використовується на певній частині їхньої території або певною групою їхніх громадян, регіональну мову або мову меншин у контексті змісту хартії.

Застосування Частини III (Стаття 2, пункт 2)

41. Метою Частини III є переведення загальних принципів, проголошених у Частині II, у чіткі правила. Це є обов’язковим для тих держав-учасниць, які на додаток до положень Частини II зобов’язалися виконувати обрані ними положення Частини III. Для того, щоб пристосувати хартію до розмаїття мовних ситуацій, які існують у різних європейських країнах, автори хартії передбачили регулювання подвійного характеру: по-перше, держави вільні обирати мови, до яких вони погоджуються застосовувати Частину III хартії, та, по-друге, для кожної мови, стосовно якої вони визначили хартію придатною для застосування, ними можуть обиратися ті положення Частини III, до яких вони приєднуються.

42. Держава-учасниця може, не порушуючи букви хартії, визнати, що певна регіональна мова або мова меншини існує на її території, та вважати за краще, з власних міркувань, не поширювати на цю мову дію положень Частини III хартії. Зрозуміло, однак, що причини, які спонукають державу зовсім не надавати згаданій регіональній мові або мові національної меншини переваг, що передбачені Частиною III, повинні бути сумісними з духом, цілями та принципами хартії.

43. Якщо держава погоджується застосовувати Частину III до регіональної мови або мови меншини, якою розмовляють на її території, вона все одно повинна визначити, які пункти Частини III мають застосовуватися до цієї конкретної регіональної мови або мови меншини. Згідно з пунктом 2 Статті 2, сторони зобов'язуються застосовувати щонайменше 35 пунктів або підпунктів, обраних з положень Частини III. Роль держави у виборі між цими пунктами полягатиме в тому, щоб привести хартію у максимальну відповідність до конкретного контексту існування кожної регіональної мови або мови меншини.

44. З цією метою умови, передбачені пунктом 2 Статті 2, обмежуються мінімально необхідним рівнем, який призначений для того, щоб забезпечити розумний розподіл зобов'язань сторін поміж різними статтями хартії, а, отже, гарантувати, що сторони не будуть ігнорувати жодних основних сфер захисту регіональних мов або мов меншин (освіту, судові органи, органи адміністративної влади, публічні послуги, засоби масової інформації, культурні заходи та заклади, економічне та соціальне життя).

45. Вираз "пункти або підпункти" стосується певних положень хартії, які розглядаються окремо. Отже, якщо держава обирає пункт 3 Статті 9, цей пункт вважатиметься одиницею виміру щодо пункту 2 Статті 2; те ж саме є справедливим, якщо держава приймає підпункт *g* пункту 1 Статті 8. Там, де даний пункт або підпункт містить декілька варіантів, вибір одного з них становитиме підпункт пункту 2 Статті 2. Наприклад, в Статті 8, якщо держава обирає варіант *a.iii* з пункту 1, цей текст вважатиметься "підпунктом". Ситуація буде іншою, якщо варіанти не є обов'язково альтернативними, а можуть бути прийнятими разом. Так, у Статті 9, якщо держава обирає варіанти *a.iii* та *a.iv* з пункту 1, ці тексти вважатимуться двома підпунктами в межах змісту Статті 2.

46. Метою забезпечення цього вибору є надання хартії більшої гнучкості, щоб уможливити врахування широкого кола варіантів фактичного становища регіональних мов або мов меншин. Зрозуміло, що певні положення, що ідеально підходять до регіональних мов або мов меншин, якими розмовляють багато людей, не можна застосовувати до мови меншини, яку використовує мала група осіб. Роль держав полягає не у довільному виборі між цими варіантами, але у пошуку для кожної регіональної мови або мови меншини формулювання, яке найкраще відповідає характеристикам та стану розвитку цієї мови. Мету цих альтернативних формулювань чітко визначено в текстах відповідних статей або пунктів Частини III, які передбачають їхнє застосування "у відповідності до стану кожної мови". Загалом, та за відсутністю інших відповідних факторів, це означатиме, наприклад, що чим більше тих, хто розмовляє регіональною мовою або мовою меншини та чим більш однорідним є населення регіону, тим "сильнішим" має бути варіант, який буде обрано; слабкішу ж альтернативу можна обирати тільки тоді, коли сильніший варіант не можна застосувати до ситуації, в якій знаходиться дана мова.

47. Тому держави самі повинні обирати положення Частини III, які визначають рамки, що відповідають конкретному становищу кожної мови. Вони можуть також, якщо бажають, визначати загальні рамки стосовно всіх мов або групи мов.

Стаття 3 – Процедура виконання

48. Стаття 3 описує процедуру запровадження принципів, окреслених у Статті 2: кожна держава-учасниця визначає в своєму документі щодо ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання до хартії, по-перше, ті регіональні мови або мови меншин, до яких застосовується Частина III, та, по-друге, пункти Частини III, які обрані для застосування щодо кожної мови; при цьому існує розуміння, що пункти не обов'язково повинні бути однаковими для кожної мови.

49. Стаття 2 хартії не містить зобов'язань приймати як Частину II, так і Частину III, оскільки держава може обмежити себе ратифікацією конвенції, не обираючи якусь мову з метою застосування до неї Частини III. В такому випадку застосовуються лише положення Частини II. Взагалі ж, дух хартії вимагає від держав скористатися можливостями, що пропонуються Частиною III, яка складає сутність захисту, який забезпечується хартією.

50. Зрозуміло також, що в будь-який час сторона може взяти на себе нові зобов'язання, наприклад, шляхом поширення положень Частини III хартії на додаткові регіональні мови або мови меншин, або приєднавшись, стосовно певної мови або всіх мов меншин чи регіональних мов, якими розмовляють на її території, до пунктів хартії, не прийнятих раніше.

51. Текст статті 3 враховує становище у певних державах-членах, в яких національна мова, що має статус офіційної мови держави, як на всій, так і на частині території, може в іншому відношенні опинитись в ситуації, порівняній із ситуацією регіональних мов або мов меншин, яку визначено у Статті 1, пункт а, оскільки цю мову використовує група, чисельно менша за населення, що розмовляє на іншій(-их) офіційній(-их) мові(-ах). Якщо держава бажає, щоб офіційна мова, яку використовують менш широко, мала підтримку з боку захисних та заохочувальних заходів, передбачених хартією, вона має визначити, чи можна застосувати хартію до цієї мови. У такому випадку зазначене застосування хартії до офіційної мови охоплює всі статті хартії, в тому числі і пункт 2 Статті 4.

Стаття 4 – Існуючі режими охорони

52. Ця стаття стосується узгодження хартії з внутрішнім законодавством чи міжнародними угодами, що встановлюють правовий статус мовних меншин.

53. Там, де певні мови або меншини, які їх використовують, вже мають статус, визначений внутрішнім законодавством або міжнародними угодами, метою хартії є, зрозуміло, не обмежувати права та гарантії, визнані такими положеннями. Однак, захист, що надається хартією, доповнює права та гарантії, надані іншими документами. Що ж до застосування всіх цих зобов'язань, то коли існують конкуруючі положення стосовно одного й того ж питання, слід запроваджувати положення, найбільш сприятливі для відповідних меншин або мов. Отже, існування більш обмежуючих положень у національному законодавстві або у рамках міжнародних зобов'язань не повинно ставати перешкодою на шляху застосування хартії.

54. Пункт 1 цієї статті стосується конкретного випадку щодо прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини. Вона спрямована на виключення можливості того, щоб будь-які положення хартії тлумачилися так, щоб вони погіршували становище із захистом прав людини.

Стаття 5 – Існуючі зобов'язання

55. Як вказано в преамбулі, заходи, спрямовані на захист та сприяння розвитку регіональних мов або мов меншин, що складає мету хартії, мають вживатися в рамках національного суверенітету та територіальної цілісності. З цього приводу положення статті наголошують на тому, що існуючі зобов'язання сторін залишаються без змін. Зокрема, той факт, що держава, ратифікувавши цю хартію, взяла на себе зобов'язання стосовно регіональної мов або мови меншини, не може бути використаний іншою державою, яка має свій інтерес щодо розвитку цієї мови, або носіями цієї мови як привід для здійснення будь-яких дій, що можуть нанести шкоду суверенітету або територіальній цілісності цієї держави.

Стаття 6 – Інформація

56. Зобов'язання про надання інформації, які містяться в цій статті, обумовлені тим фактом, що положення цієї хартії буде неможливо повністю виконати, якщо компетентні органи, зацікавлені організації та окремі особи не будуть ознайомлені із тими зобов'язаннями, які передбачені хартією.

Частина II – Цілі та принципи

(Стаття 7)

Список цілей та принципів, включених до хартії (Стаття 7, пункт 1)

57. Дані положення стосуються, в основному, цілей та принципів, а не конкретних правил їх застосування. Згадані цілі та принципи утворюють засади, необхідні для збереження регіональних мов або мов меншин. Цілі та принципи згруповані у шість основних категорій.

Визнання регіональних мов або мов меншин (Стаття 7, пункт 1.а)

58. Наведений принцип є питанням визнання існування згаданих мов та законності їх використання. Таке визнання не можна плутати із визнанням мови як офіційної. Визнання існування мови є передумовою врахування її характерних рис та потреб з метою вжити заходів на користь цієї мови.

Визнання географічної місцевості, в якій використовується регіональна мова або мова меншини (Стаття 7, пункт 1.б)

59. Хоча хартія і вважає бажаним забезпечити відповідність території, на якій вживається регіональна мова, або мова меншини, з територією відповідної адміністративної одиниці, є цілком очевидним, що цієї мети неможливо досягти в усіх випадках, оскільки схеми розселення людей можуть бути занадто складними, а визначення територіальних адміністративних одиниць може, згідно із законодавством, обумовлюватись іншими, крім мовних, міркуваннями. Відповідно до цього, хартія не вимагає, щоб територія, де вживається регіональна мова або мова меншини, обов'язково співпадала з територією адміністративної одиниці.

60. З іншого боку, хартія засуджує таку практику, коли територіальний розподіл встановлюється таким чином, щоб ускладнити використання або збереження відповідної мови, або щоб розпорошити мовну громаду по різним адміністративним або територіальним одиницям. Якщо адміністративні одиниці неможливо пристосувати до умов існування регіональної мови або мови меншини, то такі одиниці мають, принаймні, бути нейтральними та не мати негативного впливу на згадану мову. Зокрема, органи місцевої

або регіональної влади повинні мати можливість виконувати свої обов'язки по відношенню до таких мов.

Необхідність здійснення рішучих дій, спрямованих на розвиток регіональних мов або мов меншин (Стаття 7, пункт 1.c та d)

61. Сьогодні стало очевидним, що по причині слабкості багатьох регіональних мов або мов меншин, для забезпечення їх збереження недостатньо лише заборони дискримінації щодо цих мов. Збереження цих мов потребує рішучих дій. Саме ця думка міститься у пункті 1.c. Положення цього пункту залишають на розсуд держав вирішувати в який спосіб вони збираються діяти щодо підтримки регіональних мов або мов меншин з метою їх збереження, проте хартія наголошує, що такі дії мають бути рішучими.

62. Крім того, як передбачено пунктом 1.d, ці дії мають включати підтримку можливості вільного використання регіональних мов або мов меншин, як в усній, так і письмовій формі, та не тільки у приватному житті та особистих стосунках, але й в суспільному житті – тобто в діяльності закладів, суспільному та економічному житті. Місце, яке регіональна мова або мова меншини може займати в громадському житті, буде, безперечно, залежати від конкретних рис цієї мови та буде різним для різних мов. У цьому сенсі хартія не встановлює конкретні цілі, проте закликає докласти зусиль до підтримки згаданих мов.

Гарантія викладання і вивчення регіональних мов або мов меншин (Стаття 7, пункт 1.f та h)

63. Ключовим фактором підтримки та збереження регіональних мов або мов меншин є місце, яке ці мови займають в системі освіти. У Розділі II хартії затверджено принцип, згідно з яким держави самі вирішують, яких заходів треба вживати з цього приводу. Проте, хартія вимагає, щоб регіональні мови або мови меншин були представлені "на всіх відповідних рівнях" системи освіти. Очевидно, що заходи щодо викладання регіональної мови або мови меншини будуть різними, залежно від конкретного рівня освіти. Зокрема, в деяких випадках треба окремо передбачити "навчання" регіональною мовою або мовою меншини та, в інших випадках, тільки "вивчення" цієї мови. За межами уваги можна залишити лише випадки, коли вивчення регіональної мови або мови меншини на певних рівнях не є доцільним з причини конкретних особливостей такої мови.

64. В той час, коли пункт 1.f містить положення про забезпечення навчання згаданою мовою або її вивчення в якості засобу спілкування, пункт 1.h передбачає сприяння здійсненню наукових досліджень в галузі регіональних мов або мов меншин в університетах чи аналогічних установах, оскільки така робота має першорядне значення для розвитку зазначених мов, а саме їх вокабуляру, граматики та синтаксису. Підтримка таких досліджень є частиною загальних дій, спрямованих на підтримку регіональних мов або мов меншин з метою сприяння їх внутрішньому розвитку.

Забезпечення особам, які не володіють регіональною мовою або мовою меншини, можливостей вивчати її (Стаття 7, пункт 1.g)

65. Носії регіональних мов або мов меншин знають, що для власної самореалізації їм необхідно володіти офіційною мовою. Проте, згідно із увагою, яка приділяється в преамбулі важливості міжкультурних зв'язків та багатомовності, бажано, щоб заохочення до сприйняття декількох мов не обмежувалося тільки носіями регіональних мов або мов меншин. З метою полегшення спілкування та порозуміння між представниками різних мовних груп, хартія закликає сторони на територіях, де існує регіональна мова або мова

меншини, забезпечити умови її вивчення особам, які не є носіями такої мови, але бажають її вивчати.

66. Добре відомо, що в деяких державах, відповідні органи влади мають на меті забезпечити, щоб регіональна мова була мовою, якою, як правило і здебільшого, розмовляють в цьому регіоні, а тому вживають заходів з тим, щоб цією мовою володіли навіть люди, для яких вона не є рідною. Такий підхід не суперечить принципам хартії, але він і не передбачається положеннями пункту 1.g. Цей пункт має на меті лише забезпечення більшого взаємного спілкування між мовними групами.

Стосунки між групами населення, які розмовляють регіональною мовою або мовою меншини (Стаття 7, пункт 1.e та і)

67. Необхідно, щоб групи населення, які розмовляють одною регіональною мовою або мовою меншини, мали можливість залучатися до культурних обмінів та взагалі до розвитку взаємних стосунків з метою спільного сприяння збереженню та збагаченню їх мови. Для забезпечення цього хартія має на меті недопустити, щоб розпорошеність населення, утворення адміністративного розподілу в межах держав або розселення згаданих груп у різних державах було перешкодою на шляху спілкування представників таких груп.

68. Загальновизнаним є те, що необхідність досягнення спільної ідентичності між носіями регіональної мови або мови меншини, не має призводити до їх виключення або маргіналізації по відношенню до інших соціальних груп населення. Сприяння розвитку культурних стосунків між носіями різних регіональних мов або мов меншин має, таким чином, на меті культурне збагачення та покращання взаємопорозуміння між всіма групами населення держави.

69. У пункті 1.i додається наступна думка: такі стосунки мають також розвиватися і на транскордонному рівні, якщо групи носіїв однієї або аналогічної регіональної мови або мови меншини мешкають у декількох державах. За означенням, регіональними мовами або мовами меншин розмовляє порівняно невелика кількість громадян відповідних держав, які з метою взаємного культурного збагачення можуть мати потребу в доступі до культурного потенціалу, який знаходиться за кордоном, в контактах з іншими групами населення, які розмовляють цією або аналогічною мовою. Це є особливо важливим, коли регіональна мова в одній з держав є такою ж, як і мова культурної більшості, або навіть і такою, як офіційна мова в іншій державі, тобто там, де транскордонне співробітництво може сприяти регіональній громаді скористатися з культурної діяльності, що здійснюється цією більш поширеною мовою. Важливо, щоб держави визнали законність таких стосунків і не вважали б їх такими, що ставлять під сумнів лояльне ставлення до держави з боку своїх громадян, або загрозою своїй територіальній цілісності. Представники мовної групи будуть більше відчувати свою інтеграцію у державу, де вони мешкають, якщо їх визнаватимуть та не перешкоджатимуть їхнім контактам із сусідніми громадами.

70. Проте, держави вільні вирішувати, яких саме заходів слід вжити для налагодження таких міжнаціональних обмінів, особливо беручи до уваги внутрішні та міжнародні обмеження, з якими деякі з них можуть зіткнутися. Більш конкретні зобов'язання передбачені в Статті 11 Частини III.

Усунення дискримінації (Стаття 7, пункт 2)

71. Заборона дискримінації щодо використання регіональних мов або мов меншин утворює мінімальну гарантію на користь носіїв згаданих мов. З цієї причини сторони

зобов'язуються усунути фактори, які перешкоджають використанню або загрожують збереженню та розвитку регіональних мов та мов меншин.

72. Проте цей пункт не має на меті встановлення повної рівноправності мов. Текст пункту та, зокрема, слова "необґрунтовані" свідчать про те, що слід вважати цілком в дусі хартії ситуацію, коли між мовами може проводитися певна різниця з метою забезпечення політичних настанов щодо регіональних мов та мов меншин. Зокрема, заходи, яких вживає кожна держава на підтримку національної або офіційної мови, не слід вважати такими, що призводять до дискримінації регіональних мов, тільки з тієї причини, що ці заходи не направлені на підтримку останніх. Проте, такі заходи не повинні створювати перешкоди збереженню та розвитку регіональних мов або мов меншин.

73. В той же час, саме з тієї причини, що існують протиріччя із становищем, в якому знаходяться офіційні мови, та становищем, в якому знаходяться регіональні мови або мови меншин, та з тієї причини, що носії регіональних мов або мов меншин часто знаходяться у невідгданому становищі, хартія допускає, що може виникнути необхідність вживати рішучих дій з метою збереження таких мов та сприяння їхньому розвитку. За умови, що ці дії не мають іншої мети та спрямовані на сприяння рівноправності мов, їх слід вважати недискримінаційними.

Сприяння повазі та взаєморозумінню між мовними групами населення (Стаття 7, пункт 3)

74. Повага до регіональних мов або мов меншин та створення духу толерантного до них ставлення є часткою загальної мети створення належного розуміння засад мовного плюралізму в державі. Створення духу такої толерантності та розуміння із залученням системи освіти та ЗМІ є важливим фактором практичного збереження регіональних мов або мов меншин. Заохочення ЗМІ слідувати таким цілям не слід вважати незаконним втручанням з боку держави; дійсно, повага до прав людини, толерантне ставлення до меншин та запобігання розпалюванню ворожнечі є тими цілями, які більшість держав Європи хочуть поставити перед своїми ЗМІ в якості обов'язкових. В дусі зазначеного цей принцип є важливим фактором, який спонукає носіїв регіональних мов або мов меншин до належного сприйняття мов та культур більшості населення.

Створення органів, які представляли б інтереси носіїв регіональних мов або мов меншин (Стаття 7, пункт 4)

75. Тимчасовий комітет експертів вважав за необхідне, щоб у кожній державі існували механізми, за допомогою яких органи державної влади могли б враховувати потреби та побажання носіїв регіональних мов або мов меншин. Виходячи з цього було рекомендовано, що для кожної регіональної мови або мови меншини слід утворити орган, який би представляв інтереси мовної групи на національному рівні, здійснював практичні заходи для її підтримки та проводив моніторинг виконання положень даної хартії стосовно кожної конкретної мови. Слова "у разі необхідності" вказують, між іншим, на те, що там, де такі органи існують в тій чи іншій формі, немає необхідності вимагати від держав створення нових органів, які б дублювали функції вже існуючих.

Застосування принципів хартії до нетериторіальних мов (Стаття 7, пункт 5)

76. Хоча хартія стосується, перш за все, мов, які історично пов'язані з певною географічною територією держави, Тимчасовий комітет експертів з регіональних мов та мов меншин не хотів ігнорувати ті мови, якими традиційно користуються громадяни держави, але які не є найбільш поширеними в межах конкретної місцевості цієї держави.

77. Проте, визнається, що завдяки територіальному застосуванню ряду принципів та цілей, передбачених Частиною II, та існуванню практичних труднощів здійснення заходів щодо їх втілення без визначення кордонів кожної географічної місцевості, ці положення не можуть бути застосованими до нетериторіальних мов без певного коригування. У пункті 5 відповідно уточнюється, що ці положення застосовуються до згаданих мов тільки настільки, наскільки це можливо.

78. Деякі з положень пунктів 1 та 4 можна легко застосувати також до нетериторіальних мов; це стосується визнання цих мов, заходів, націлених на створення духу поваги, розуміння і терпимості щодо цих мов, заборони дискримінації та заходів, спрямованих на рішучу підтримку цих мов, забезпечення можливостей групам населення, які користуються цими мовами, розвивати зв'язки між собою в межах держави і за кордоном, сприяння дослідженню та вивченню згаданих мов. З іншого боку, неможливо застосувати до нетериторіальних мов положення про адміністративний розподіл та про засоби вивчення цих мов особами, які ними не володіють, оскільки зазначене можливо здійснити лише на окресленій території. І на останнє, заходи, спрямовані на викладання і вивчення нетериторіальних мов, а також заходи щодо сприяння їх використанню у суспільному житті, можуть, з практичних причин, бути реалізовані тільки за умови певного коригування.

Частина III – Заходи, спрямовані на заохочення використання регіональних мов або мов меншин у суспільному житті відповідно до зобов'язань взятих за пунктом 2 Статті 2

Стаття 8 – Освіта

79. Положення пункту 1 цієї статті стосуються тільки території, на якій вживається кожна регіональна мова або мова національної меншини. Ці положення мають також застосовуватися "відповідно до стану розвитку кожної з цих мов". Як вказується вище з посиланням на пункт 2 Статті 2, це положення особливо стосується вибору різних варіантів для різних мов, про що йдеться в підпунктах від *a* до *f*.

80. Фраза "і без шкоди для викладання офіційної мови (мов) держави" має на меті запобігти будь-якій можливості тлумачити положення пункту 1 Статті 8 і, зокрема, першого варіанту, який запропоновано у кожному із підпунктів від *a* до *f*, як такі, що виключають викладання мови (мов), якою (якими) розмовляє більшість населення. Тенденція утворення мовних гетто суперечила би принципам міжкультурного діалогу та багатомовності, які визначені у преамбулі, та призводила б до зіткнення інтересів відповідних груп населення. В особливих умовах тих країн, стосовно яких хартія передбачає менш широке використання офіційних мов, цю фразу слід тлумачити так, що положення пункту 1 не перешкоджають викладанню інших офіційних мов.

81. Стаття 8 стосується декількох рівнів освіти: дошкільного, початкового, середнього, професійно-технічного, університетського та рівня навчання дорослих. Для кожного з цих рівнів передбачено різні варіанти використання мов згідно із ситуацією із кожною з регіональних мов або мов меншин.

82. Деякі з підпунктів містять слова "кількість яких вважається для цього достатньою". Цим визнається, що від органів державної влади не можна вимагати вживати відповідних заходів, якщо в мовній групі населення склалася така ситуація, за якої важко набрати мінімальну кількість учнів для формування учбового класу. З іншого боку, враховуючи конкретні умови функціонування регіональних мов або мов меншин, пропонується гнучке

застосування мінімальної квоти учнів для формування класу, коли менша кількість учнів може "вважатися достатньою".

83. Положення варіанту іv підпунктів *c* та *d* враховують те, що ситуації в країнах можуть бути різними стосовно віку більшості населення та віку завершення освіти. Залежно від цих умов до уваги беруться побажання самих учнів, або членів їх сімей.

84. Визнається, що не у всіх системах освіти проводиться розмежування між середньою та професійною освітою, коли професійна освіта просто вважається одним з типів середньої освіти. Все ж таке розмежування відображає різницю у системах професійної освіти, як це передбачено в підпунктах *c* та *d*. Зокрема, в країнах, де професійна освіта здійснюється в основному в формі виробничого навчання, що ускладнює виконання вимог щодо застосування регіональних мов та мов меншин, визнання такої різниці принаймні дозволяє сторонам прийняти більш жорсткі вимоги до загальної середньої освіти.

85. Положення щодо університетської освіти та навчання дорослих є такими ж, як і положення, щодо інших рівнів освіти в тому сенсі, що вони надають вибір між навчанням регіональною мовою або мовою меншини та вивченням цих мов як окремих навчальних дисциплін. Більш того, як, наприклад, у випадку із дошкільною освітою, передбачаються подальші кроки, якщо органи державної влади не мають безпосередньої компетенції у вирішенні питань згаданих видів освіти. В деяких державах кількість людей, що розмовляють регіональними мовами або мовами меншин, може вважатися недостатньою для забезпечення університетської освіти цими мовами або вивчення цих мов. З цього приводу наводиться приклад держав, які шляхом спеціальної угоди або загальної угоди про визнання дипломів, визнають університетську освіту особи – носія регіональної мови або мови меншини, яку така особа здобула в університеті іншої країни, де використовується згадана мова.

86. Положення пункту 1.g спричинені бажанням не відокремлювати викладання регіональних мов або мов меншин від їхнього культурного контексту. Ці мови часто відображають специфічні історичні або культурні традиції. Історія та регіональна культура або культура меншин складає частку європейської культурної спадщини. Відповідно, бажано, щоб люди, які не володіють згаданими вище мовами, також мали би доступ до цієї спадщини.

87. Якщо держава бере на себе обов'язок гарантувати викладання регіональної мови або мови меншини, вона має забезпечити для цього відповідне фінансування, викладацькі кадри та навчальні посібники. Немає потреби уточнювати цю очевидну вимогу в хартії. Проте, постає питання щодо компетентності викладачів та, відповідно, до їх підготовки. Це важливе питання і тому воно окремо передбачено положеннями пункту 1.h.

88. Враховуючи принципову важливість викладання і, зокрема, шкільної системи для збереження регіональних мов та мов меншин, Тимчасовий комітет експертів з регіональних мов та мов меншин вирішив необхідним передбачити спеціальний орган або органи, з метою контролю над цією сферою. Пункт 1.i не містить вимог до такого контрольного органу. Це може бути як контрольний орган системи освіти, або незалежний заклад. Ця функція може також бути покладена на орган, створення якого передбачено пунктом 4 Статті 7 хартії. У будь-якому випадку, положення хартії вимагають доведення результатів такого контролю до відома громадськості.

89. Хартія здебільшого обмежує захист регіональних мов або мов меншин межами тих географічних територій, де цими мовами традиційно говорять. Проте пункт 2 Статті 8

становить виключення з цього правила. Цей пункт вмотивовано усвідомленням того, що в сучасних умовах швидкого пересування людей територіальний принцип може не бути достатнім для ефективного захисту регіональних мов або мов меншин на практиці. Зокрема, значна кількість носіїв цих мов переїхала до великих міст. Проте, з урахуванням труднощів поширення викладання регіональних мов або мов меншин за межі територій традиційного мешкання носіїв цих мов, пункт 2 Статті 8 містить відповідні гнучкі положення і, у будь-якому випадку, має застосовуватись тільки там, де зазначені заходи є виправданими з оглядом на кількість носіїв згаданих мов.

Стаття 9 – Судова влада

90. Пункт 1 цієї Статті застосовується до тих судових округів, де кількість мешканців – носіїв регіональної мови або мови меншини виправдовує таке застосування. Це положення частково відповідає загальному правилу більшості положень хартії стосовно захисту регіональних мов або мов меншин на території їхнього традиційного використання. Врахування особливих рис судових систем та ієрархії судових інстанцій стосовно судів вищої інстанції, які знаходяться за межами традиційного використання регіональних мов або мов меншин, знаходиться в межах компетенції відповідних держав.
91. Перше речення пункту 1 Статті 9 відбиває прагнення Тимчасового комітету експертів з регіональних мов та мов меншин захистити основні принципи судової системи, такі як рівні права сторін, та запобігти невинуватим затримкам у процесі судочинства, а також можливості неналежного судочинства стосовно регіональних мов та мов меншин. Проте, це не виправдовує будь-яких загальних обмежень зобов'язань сторін, передбачених цим пунктом; скоріше суддя в кожному конкретному випадку має встановити факт неналежного судочинства.
92. Проводиться різниця між кримінальним, цивільним та адміністративним судочинством та пропонуються варіанти заходів з урахуванням природи кожного з видів судочинства. Застосування слів “і/або” передбачає кумулятивне застосування деяких з варіантів.
93. Положення пункту 1 Статті 9 стосуються судочинства, яке здійснюється судами, що діють за нормами статутного та загального права. Залежно від практики відправлення правосуддя в різних державах, поняття “суд” має включати там, де це доречно, також інші органи здійснення судочинства. Особливо це стосується викладеного у підпункті с.
94. Перший варіант підпунктів *a*, *b* та *c* пункту 1 Статті 9 містить слова “здійснювати провадження регіональними мовами або мовами меншин”. Ці слова передбачають, що, у будь-якому разі, відповідна регіональна мова або мова меншини використовується в судочинстві під час здійснення проваджень, в яких приймає участь сторона, що розмовляє даною мовою. Проте, кожна держава, залежно від конкретних особливостей своєї системи судочинства, визначає конкретний зміст поняття “здійснювати провадження”.
95. Слід відмітити, що положення пункту 1.*a.ii*, де сторони зобов'язуються гарантувати обвинуваченій особі право користуватися своєю регіональною мовою або мовою меншини, є ширшими, порівняно з правом обвинуваченої особи, записаним у пункті 3.*e* Статті 6 Європейської конвенції з прав людини, де мова іде про надання безкоштовної допомоги перекладача, якщо обвинувачена особа не розуміє мови судочинства або не говорить нею. Ця норма, як і норми підпунктів *b.ii* та *c.ii* виходить з того, що навіть, якщо носії регіональних мов або мов меншин і в змозі говорити офіційною мовою, то, коли справа доходить до необхідності виправдовувати себе в суді, вони можуть відчувати потребу висловлюватись тією мовою, яка їм є емоційно ближчою, або мовою, якою вони більш вільно володіють. Таким чином, якщо б ця норма застосовувалася виключно в ситуаціях практичної необхідності, це суперечило б цілям хартії. З іншого боку, враховуючи те, що ця норма ширше, ніж суто захист прав людини, в тому, що вона надає вільний вибір обвинуваченому та вимагає забезпечення його чи її вимог, було визнано доцільним дозволити державам певну свободу вибору стосовно її прийняття, та не обмежувати її застосування тільки певними судовими округами.
96. Метою пункту 1.*d* є забезпечити безкоштовне надання письмового або усного перекладу, як це передбачено пунктами 1.*b* та *c* Статті 9. Якщо держави обирають шлях

не застосовувати положення цього пункту, то тоді вони мають на свій розсуд вирішувати цю проблему – або у відповідності з діючим законодавством, або шляхом прийняття нових конкретних норм, які б враховували потребу захисту регіональних мов або мов меншин. Відповідно до зазначеного, витрати на переклад можуть бути частково або повністю віднесені на рахунок особи, яка його вимагає, або розподілені між сторонами, тощо.

97. Пункт 2 стосується чинності юридичних документів, які укладаються регіональною мовою або мовою меншини. Положення цього пункту дещо обмежені, оскільки він не встановлює всіх умов щодо чинності юридичного документу, а тільки передбачає, що сам факт укладання документу регіональною мовою або мовою меншини не може сам по собі бути підставою для відмови у визнанні чинності такого документу. Більш того, цей пункт не заважає державам вводити у зазначених випадках додаткові формальності такі, як, наприклад, необхідність подання довідки офіційною мовою, що завіряє згаданий документ. Пункт 2.b передбачає, що зміст документу, який застосовує сторона і який укладено регіональною мовою або мовою меншини, має бути доведений прямим або непрямым шляхом (через об'яву, державну інформаційну службу, тощо) до іншої сторони, яка не володіє регіональною мовою або мовою меншини, у формі, яку ця сторона здатна зрозуміти.

98. Застосування пункту 2 Статті 9 здійснюється без шкоди для застосування положень угод та конвенцій із взаємної допомоги у юридичних справах, в яких існують чіткі положення про застосування відповідних мов.

99. Пункт 3 стосується перекладу текстів законодавства регіональними мовами або мовами меншин. Слова “якщо їх наявність не забезпечена іншим шляхом” стосуються випадків, коли текст вже існує регіональною мовою або мовою меншини, оскільки його вже було перекладено подібною або ідентичною мовою, яка є офіційною мовою іншої держави.

Стаття 10 – Адміністративні органи та публічні послуги

100. Ця стаття має на меті надати можливість носіям регіональних мов або мов меншин здійснювати свої громадянські права та виконувати громадські обов'язки за умов врахування притаманного їм засобу висловлення.

101. Положення цієї статті мають на меті в основному покращання зв'язку між органами державної влади та носіями регіональних мов або мов меншин. Дійсно, соціо-культурна ситуація складалася таким чином, що переважна кількість таких осіб володіють двома мовами і можуть використовувати офіційну мову для спілкування з представниками органів державної влади. Проте, забезпечення можливості використання регіональних мов або мов меншин у спілкуванні з державними органами є головною умовою збереження статусу цих мов, їхнього розвитку та є важливим із суб'єктивної точки зору. Цілком очевидно, що, якщо б мова повністю була виключена з процесу спілкування з органами влади, люди просто почали б нею нехтувати, оскільки мова є засобом суспільного спілкування і не може бути обмежена лише сферою приватних стосунків. Більш того, якщо мова не має доступу до політичної, юридичної або адміністративної сфери, то вона поступово втрачає свій термінологічний потенціал в цих галузях і стає “неповноцінною”, тобто неспроможною висловлювати всі аспекти суспільного життя.

102. Стаття 10 визначає серед заходів, яких вживають органи державної влади, три категорії:

- заходи, яких вживають адміністративні органи: тобто звичайні заходи органів державної влади, в першу чергу у формі здійснення державної влади згідно з нормами звичайного права (пункт 1);
- заходи, яких вживають органи місцевої та регіональної влади, тобто загальні субнаціональні територіальні органи, які мають повноваження самоврядування (пункт 2);
- заходи, яких вживають органи, що надають публічні послуги, згідно з нормами публічного або приватного права під державним контролем: поштові послуги, лікарні, електропостачання, транспорт, тощо (пункт 3).

103. У кожній галузі, за умови необхідного коригування згідно з конкретною природою органів влади, до уваги береться розмаїття мовної ситуації. У певних випадках особливості регіональної мови або мови меншини дозволяють визнати їх “квазі-офіційними” мовами, надавши їм статус робочих мов на відповідних територіях, тобто статус нормальних засобів комунікації між органами влади. (Використання офіційної або найбільш поширеної мови залишається нормою встановлення контактів між особами, які не володіють регіональною мовою або мовою меншини). Альтернативним рішенням є, принаймні, використання згаданих мов у стосунках органів влади з особами, які звертаються до них зазначеними мовами. Проте, там, де об’єктивна ситуація з регіональною мовою або мовою меншини склалася таким чином, що застосувати зазначене альтернативне рішення неможливо, застосовуються мінімальні заходи захисту носіїв згаданих вище мов: усні або письмові заяви та документи можуть на законних засадах подаватися регіональною мовою або мовою меншини, проте це не передбачає надання обов’язкової відповіді цією ж мовою.

104. Зобов’язання сторін, викладені у пунктах 1 та 3 обумовлено словами “у міру розумної можливості”. Це застереження не має на меті замінити домовленості, передбачені пунктами 2 та 3, а також 1 Статті 2, щодо виключення деяких положень Частини III хартії із зобов’язань сторін стосовно кожної конкретної мови. Проте, воно враховує той факт, що певні заходи, про які йде мова, пов’язані із фінансовими витратами, кадровими питаннями та забезпеченням підготовки кадрів. Прийняття стороною конкретного положення стосовно згаданої мови неодмінно передбачає згоду забезпечити відповідні ресурси та адміністративну підтримку такого положення. Проте, визнається, що можуть виникнути обставини, коли повне або безумовне застосування даного положення не є, або ще не є реалістичним. Фраза “у міру розумної можливості” дозволяє сторонам, під час виконання відповідних положень, встановлювати індивідуальні випадки виникнення таких обставин.

105. Положення пункту 2 і, зокрема, фраза “дозволяти і/або заохочувати” укладені таким чином, щоб врахувати принцип місцевої та регіональної автономії. Положення цього пункту не означають, що застосуванню положень про органи державної влади, які є максимально наближеними до громадян, надається менша значущість. Загалом, Комітет експертів усвідомлював, що застосування певних положень хартії знаходиться в компетенції органів місцевої або регіональної влади та може потребувати значних витрат. Сторони повинні забезпечити дотримання принципів місцевої автономії у процесі виконання положень хартії, як це передбачено Європейською хартією місцевого самоврядування і, зокрема, пунктом 1 Статті 9, де сказано, що “Органи місцевої влади в межах, встановлених національною економічною політикою, мають право на власні фінансові ресурси, якими вони вільно розпоряджаються в рамках наданих їм повноважень”.

106. Пункт 2.a містить положення про використання регіональних мов або мов меншин “в рамках” регіонального або місцевого самоврядування. Таке формулювання має на меті вказати, що регіональна мова або мова меншини може використовуватися в якості

робочої мови відповідним органом; проте, тут не йдеться про використання регіональної мови або мови меншини у стосунках з центральним урядом.

Стаття 11 – Засоби масової інформації

107. Час та місце, які займають регіональні мови або мови меншин у засобах масової інформації, є конче важливим для їх існування. Сьогодні жодна мова не може зберегти свій вплив, якщо вона не має доступу до нових засобів масової комунікації. Розвиток нових засобів масової комунікації у всьому світі та технічний прогрес призводять до послаблення культурного впливу мов, які є менш вживаними. Для більшості із ЗМІ, особливо для телебачення, розмір аудиторії є, як правило, вирішальним фактором. Проте, регіональні мови та мови меншин мають у своєму розпорядженні невелику частку культурного ринку. Незважаючи на нові можливості, які надають досягнення у галузі технологій масового мовлення, справедливим залишається положення, згідно з яким ці мови повинні мати державну підтримку для того, щоб мати доступ до ЗМІ. Проте, галузь ЗМІ є такою, де державне втручання шляхом встановлення законодавчих норм не є дуже ефективним. Державні органи діють у галузі ЗМІ, в основному, шляхом заохочення та надання допомоги. Враховуючи необхідність такого заохочення та допомоги щодо підтримки регіональних мов або мов меншин, хартія звертається до держав з проханням вжити заходів на різних рівнях.

108. Заходи, передбачені цією статтею, спрямовані на користь носіїв регіональних мов або мов меншин у відповідних географічних регіонах, де використовуються ці мови. Проте, текст пункту 1, який відрізняється від тексту інших статей, враховує особливості природи, зокрема, аудіо-візуальних ЗМІ. Так, якщо заходи проводяться на якійсь конкретній території, результати цих заходів можуть відчуватися за межами цієї території; з іншого боку, заходи не обов'язково можуть проводитися на згаданій території, якщо ними можуть скористатися ті, хто мешкає на цій території.

109. Визнається, що органи державної влади різних держав мають різні ступені контролю за ЗМІ. З цієї причини у пунктах 1 та 3 вказується, що ступінь залучення державних органів визначається ступінню їх компетенції, повноважень або роллю, встановленою законодавством, яку вони відіграють у цій галузі. Крім того, підкреслюється, що в кожній країні роль держави у створенні законодавчого поля та умов, за яких положення цієї статті можуть бути реалізовані, зумовлюються принципом незалежності ЗМІ.

110. У пункті 1 Статті 11 проводиться різниця між заходами, які запропоновано вжити на користь регіональних мов або мов меншин у галузі радіо та телебачення залежно від того, чи транслюють згадані ЗМІ державні програми. Така функція, яку можуть виконувати як державні, так і приватні органи мовлення, передбачає трансляцію широкого спектру програм, включаючи такі, які враховують смаки та інтереси меншин. Виходячи з цього, держава може передбачити (наприклад в законодавстві, або в ліцензіях мовників) трансляцію програм регіональними мовами або мовами меншин. Саме ця ситуація розглядається у підпункті а. З іншого боку, де мовлення ведеться виключно приватними мовниками, держава може тільки "заохочувати і/або сприяти" такій діяльності (підпункти b та c). Друкованої преси стосується лише останнє положення (підпункт e). Зобов'язання сторін з цього приводу включають там, де це необхідно, надання необхідних частот мовникам, які транслюють передачі регіональними мовами або мовами меншин.

111. Якою мінімальною не була б роль держави по відношенню до ЗМІ, держава, як правило, зберігає повноваження принаймні гарантувати свободу комунікацій, або вживати заходів з метою усунення перешкод такій свободі. З цієї причини, пункт 2 не

містить такого застереження, яке містить пункт 1 щодо обсягу компетенції органів державної влади. Зобов'язання гарантувати свободу прийому програм стосується не тільки перешкод, навмисно влаштованих з метою недопущення прийому програм з сусідніх країн, але воно також стосується пасивних перешкод, що виникають як наслідок неспроможності компетентних органів вжити заходів для забезпечення прийому програм.

112. Враховуючи той факт, що програми, які транслюються з сусідніх держав, можуть не відповідати законодавчим нормативам, які застосовуються до програм, що виробляються на території відповідної країни-учасника хартії, третє речення цього пункту містить положення, яке сформульовано так само, як і пункт 2 Статті 10 Європейської конвенції з прав людини стосовно свободи висловлення. Проте, стосовно телебачення, слід зауважити, що для тих держав, які є учасницями Європейської конвенції про транскордонне телебачення, обставини та умови за яких свободи, які гарантовані пунктом 2 Статті 11 хартії, можуть бути обмежені, встановлюються цією конвенцією, зокрема, принципом необмеження ретрансляції на своїх територіях програм, які відповідають вимогам Конвенції про транскордонне телебачення. Більш того, положення цього пункту не впливають на необхідність виконання вимог авторського права.

113. Пункт 3 Статті 11 містить положення про представництво інтересів носіїв регіональних мов або мов меншин в органах, які відповідають за плюралізм ЗМІ. Такі структури існують у більшості країн Європи. Слова "або урахування" було внесено з метою вирішити можливі труднощі щодо встановлення того, хто є представником носіїв згаданих мов. Проте Комітет експертів вважав, що буде достатньо, якщо мовні групи будуть представлені на тих самих умовах, що і інші категорії населення. Згаданого можна досягти, наприклад, через органи, які представляють носіїв регіональних мов або мов меншин, як це передбачено пунктом 4 Статті 7 хартії.

Стаття 12 – Культурна діяльність та засоби її здійснення

114. У цій галузі, як це передбачено у Статті 11, від держав вимагається взяти зобов'язання в межах компетенції, повноважень, або ролі органів державної влади, яку вони мають згідно з законодавством. Проте, оскільки органи державної влади безперечно мають вплив на умови здійснення культурної діяльності, хартія вимагає від них забезпечити відповідне місце регіональних мов або мов меншин у здійсненні такої діяльності.

115. Пункт 1 вимагає, щоб держави в цілому сприяли ініціативам, які є притаманними засобам культурного висловлення, що є характерними для регіональних мов або мов меншин. Для цієї діяльності залучаються ресурси, які звичайно виділяються на підтримку культурних заходів. Слова "різні засоби доступу до творів..." стосуються – залежно від виду культурної діяльності – публікації, виробництва, презентації, розповсюдження, трансляції, тощо.

116. Регіональні мови або мови меншин з тієї причини, що кількість їх носіїв серед населення обмежена, не мають такої культурної продуктивності, яку мають найбільш поширені мови. З метою сприяння використанню цих мов та надання їх носіям доступу до широкої культурної спадщини необхідно використовувати техніку перекладу, дублювання, озвучування та субтитрування (пункт 1.c). Запобігання культурним бар'єрам передбачає, проте, наявність двостороннього процесу. Таким чином, для забезпечення життєздатності та відповідного статусу регіональних мов або мов меншин особливо важливим завданням є донести видатні твори мистецтва, які створюються цими мовами, до широких верств громадськості. Саме це мають на меті положення пункту 1.b.

117. Щодо діяльності закладів культури, тобто органів, функцією яких є підтримка культурної діяльності в усьому розмаїтті її форм, держави мають забезпечити, щоб такі

заклади надавали належне місце в своїх програмах володінню та використанню регіональних мов або мов меншин та відповідним культурам (пункти 1. d – f Статті 12). Хартія не може, звичайно, передбачити шляхи того, як регіональні мови або мови меншин мають бути інкорпоровані в діяльність цих закладів. Вона просто вказує на необхідність “докладання належних зусиль” для досягнення цієї мети. Роль держав в цьому зводиться, в основному, до керівництва та нагляду; від них не вимагається іти далі цієї мети, а просто “забезпечити”, щоб ця мета переслідувалась.

118. Хартія також передбачає створення органу, відповідального за збір, збереження примірників та розповсюдження творів, що створюються зазначеними мовами (пункт 1.g Статті 12). З урахуванням важкого стану, в якому знаходяться багато регіональних мов або мов меншин, ця робота має носити систематичний характер, а спосіб її організації залишається на розсуд держав. З метою втілення в життя положень цього пункту, деяким державам можливо треба буде внести зміни в своє законодавство про офіційне депонування та архіви з тим, щоб відповідний орган займався збереженням творів, що створюються регіональними мовами або мовами меншин.

119. Положення пункту 1 Статті 12 стосуються території, на якій вживаються регіональні мови або мови меншин, хоча і визнається, що на практиці багато з даних положень застосовуються за межами вказаної території. Проте, враховуючи природу самої підтримки культури та потреби, які виникають за межами територій традиційного використання згаданих мов (зокрема, як результат внутрішньої міграції), пункт 2 Статті 12 містить положення, які відповідають положенням пункту 2 Статті 8.

120. Всі країни докладають зусиль щодо підтримки своїх національних культур за кордоном. З метою надати повну та вірну картину такої культури згадана підтримка має розповсюджуватися також на культури регіональних мов та мов меншин. Це зобов'язання, яке передбачається пунктом 3 Статті 12, є одним з шляхів застосування принципу визнання регіональних мов або мов меншин, як це передбачено пунктом 1.a Статті 7 в Частині II хартії.

Стаття 13 – Економічне і соціальне життя

121. Системи економічного і соціального життя, які є характерними для країн-членів Ради Європи, передбачають, що втручання органів держави в це життя зводиться, в основному, до промульгації норм законодавства. За таких умов державні органи обмежені у своїх можливостях забезпечити розгляд всіх питань стосовно регіональних мов та мов меншин в цих сферах. Все ж таки хартія з цього приводу передбачає певні заходи. З одного боку хартія прагне зняти перешкоди на шляху використання згаданих мов у сферах економічного та соціального життя, а з іншого боку хартія пропонує ряд конструктивних заходів.

122. Положення пункту 1 Статті 13 стосуються конкретного застосування принципу недискримінації. Саме тому вони мають застосовуватися на всій території держав-учасниць, а не тільки на певній частині їх території, де використовуються регіональні мови або мови меншин.

123. Пункт 2 Статті 13 хартії містить список конкретних заходів на підтримку регіональних мов та мов меншин в цьому плані. З практичних міркувань ці заходи прив'язані до географічних місцевостей, де використовуються згадані мови. Стосовно застереження “у міру розумної можливості” слід зробити посилання на пояснення до Статті 10 (див. пункт 104 вище). Зобов'язання сторін сягають тільки межі компетенції органів державної влади, проте, це застереження стосується тільки підпункту c.

Стаття 14 – Транскордонні обміни

124. Ця стаття розвиває думку, яка записана в пункті 1.і Статті 7, тому можна посплатися на пояснення, надані вище (див. пункти 69-70).

125. У багатьох галузях транскордонна співпраця розвивається між сусідніми регіонами різних держав. Відмічається, що у певних випадках, така ситуація все ще може створювати проблеми у плані забезпечення територіальної цілісності. Проте, зближення європейських держав, яке спостерігається сьогодні, створює можливість використати "культурний фактор" для покращання взаємопорозуміння між державами. Рада Європи розробила проект конвенції про транскордонну співпрацю на місцевому та регіональному рівнях. В той час, як бажаним є розвиток такої співпраці на загальному рівні, пункт *b* підкреслює, що саме так і складаються справи, коли та ж сама регіональна мова використовується по обидва боки кордону.

126. Співпраця, що передбачається, може включати створення споріднених шкіл-двійників, обмін викладачами, взаємне визнання дипломів та кваліфікацій, спільну організацію культурних заходів, розвиток обміну культурними цінностями (книжками, кінофільмами, виставками, тощо) та транскордонну діяльність закладів культури (обмін театральними колективами, читання лекцій, тощо). За певних умов, ця діяльність може складати цілком задовільні (та дешевші) засоби виконання зобов'язань по іншим статтям хартії: наприклад, стосовно створення умов для забезпечення вищої освіти, як це передбачено пунктом 1.е Статті 8, двостороння угода може містити домовленість про навчання студентів у відповідних навчальних закладах сусідньої держави.

Частина IV – Застосування хартії

(Статті 15-17)

127. З метою забезпечення моніторингу застосування хартії з боку Ради Європи, країн-членів Ради Європи та громадськості хартія передбачає систему періодичних звітів сторін про заходи, вжиті щодо виконання її положень. Звіти подаються раз на три роки; проте перший звіт з описом ситуації, що склалася в галузі регіональних мов або мов меншин на момент вступу хартії в силу у відповідній державі, має бути поданим протягом одного року із зазначеної дати вступу хартії в силу.

128. З метою забезпечення ефективності системи моніторингу виконання положень хартії було передбачено утворити Комітет експертів для вивчення звітів різних сторін. Також передбачається можливість звертання до Комітету експертів органів або асоціацій, що бажають надати подальшу інформацію, або з'ясувати конкретні питання щодо виконання її положень, особливо тих, що містяться в Частині III (пункт 2 Статті 16). Тільки органи, які юридично існують в одній із сторін-учасниць, матимуть доступ до Комітету експертів стосовно питань цієї сторони. Метою цього правила є недопущення ситуації, коли групи, які розташовані за межами сторони-учасниці, шляхом використання системи моніторингу, що передбачена хартією, були б у змозі створювати суперечки між сторонами.

129. Слід зауважити, що згадане вище не є квазі-судовою процедурою подання скарг. Комітет експертів просто має доручення проводити моніторинг виконання положень хартії та отримувати з цього приводу інформацію. Органи, про які іде мова у Статті 16, не можуть вимагати від комітету діяти в якості судового апеляційного органу.

130. Комітет експертів може перевіряти будь-яку інформацію, яку він отримує від відповідних держав та має вимагати від них подальших пояснень або інформації з метою

проведення своїх розслідувань. Результати роботи доповідаються Комітету міністрів разом з коментарями відповідних держав щодо поданих експертами звітів. Може скластися ситуація, коли в інтересах відкритості ці звіти будуть автоматично публікуватися, хоча було висловлено думку про те, що, оскільки ці звіти можуть містити пропозиції щодо рекомендацій Комітету міністрів на адресу однієї чи більшої кількості держав, питання про те, в якому обсязі звіти мають публікуватися в кожному конкретному випадку, слід залишити на розсуд Комітету міністрів.

131. Кількість членів Комітету експертів відповідає кількості сторін-учасниць хартії. Вони мають бути визнаними фахівцями у галузі регіональних мов або мов меншин. Одночасно хартія, наголошуючи на тому, що експерти мусять відзначатися особистою "високою сумлінністю", уточнює, що експерти, які призначаються до складу комітету, при виконанні своїх обов'язків повинні мати змогу діяти незалежно, а інструкції урядів відповідних країн на них не розповсюджуються.

132. Такий апарат моніторингу виконання положень хартії, який здійснює Комітет експертів, дасть змогу зібрати корпус об'єктивної інформації про стан справ щодо регіональних мов або мов меншин і, водночас, повністю виконати конкретні зобов'язання держав.

Частина V – Заключні положення

133. Заклучні положення, що містяться в Статтях 18-23, побудовані за зразком заклучних положень конвенцій та угод, укладених в межах діяльності Ради Європи.

134. Було вирішено не заносити до заклучних положень територіальні положення, які б надавали державам можливість виключати частину своєї території з поля дії хартії. Таке рішення було прийнято тому, що в даній хартії вже закладено, що її дія розповсюджується на конкретні території, а саме на ті, де використовуються регіональні мови або мови меншин; крім того, договірні сторони вже мають право згідно з пунктом 1 Статті 3 визначати ті регіональні мови або мови меншин, по відношенню до яких вони беруть на себе зобов'язання.

135. Згідно з положеннями Статті 21 сторони мають право робити застереження тільки щодо пунктів 2 та 5 Статті 7 хартії. Комітет експертів вважає, що договірні сторони не можуть робити застереження щодо пункту 1 Статті 7, оскільки цей пункт містить цілі та принципи. Стосовно Частини III Комітет експертів вирішив, що стосовно тексту, який вже надав сторонам широкий вибір зобов'язань, які вони приймають, робити застереження було б недоцільним.

136. Враховуючи важливість галузі, якої торкається хартія, для багатьох держав, які не є, або ще не є членами Ради Європи, було вирішено надати хартії статусу відкритої конвенції, до якої держави, що не є членами Ради Європи, можуть приєднатися (Стаття 20).